

Мойсеєнко С. М.,

Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"

МЕТАФОРА ТА МЕТОНІМІЯ ЯК ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗНОСТІ МОВИ В КОМП'ЮТЕРНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджено тропи, метафору та метонімію, як лексичні засоби образності комп'ютерному дискурсі. Також розглянуто стилістичне функціонування метафори й різновиди метонімічних перенесень.

Ключові слова: тропи, образність, лексичні засоби, метафора, метафоризація, метонімія.

В статье исследованы тропы, метафора и метонимия, как лексические средства образности в компьютерном дискурсе. Также рассмотрены стилистическое функционирование метафоры и разновидности метонимических переносов.

Ключевые слова: тропы, образность, лексические средства, метафора, метафоризация, метонимия.

This article deals with the tropes, metaphor and metonymy, as lexical devices of computer discourse. Stylistic functioning of metaphor and a variety of metonymy are also examined.

Key words: tropes, imagery, lexical devices, metaphor, metaphorization, metonymy.

У лінгвістиці під час аналізу текстів інституційних дискурсів, до яких без сумніву належить комп'ютерного дискурсу, склалася традиційна точка зору, згідно з якою їхню специфіку складає особливий набір мовних засобів. Тим не менш, у другій половині ХХ сторіччя у лінгвістиці з'явилась думка, що тексти інституційних дискурсів базуються в першу чергу на особливому типі мислення, а спеціальні мовні засоби не є їх головним показником. Не викликає сумніву той факт, що саме творчий аспект у процесі організації наукового мовлення текстів інституційних дискурсів, пов'язаний із досягненням особливої виразності, тобто із стилістичними явищами.

Роль тропів в мові текстів інституційних дискурсів довгий час була знехтувана, але у другій половині ХХ сторіччя про них вже почали згадувати не як про факультативний елемент, відволікаючий від ходу думок, а як про вищий прояв людського інтелекту [1; 3; 5; 8; 9; 11]. У риторичі і стилістиці утвердилося розуміння тропів як цілої системи виразних засобів [4, с. 320]. **Актуальність** нашого дослідження зумовлена тим, що тропи комп'ютерного дискурсу не були предметом розгляду у вітчизняній науці. **Метою** цієї статті є дослідити метафору та метонімію, як лексичні засоби образності комп'ютерному дискурсі.

Окреслена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

– проаналізувати роль метафори та метонімії як лексичних засобів творення образності комп'ютерному дискурсі;

– визначити корпус метонімії і їх різновиду.

Мова комп'ютерного дискурсу є ефективним засобом побудови у когнітивній системі реципієнта концептуальних конструкцій, моделей світу, що корелюють із моделями світу комунікатора [11, с. 149]. З одного боку, когнітивні концепції формуються в свідомості людини на рівні індивідуальної взаємодії з предметним світом, тобто мають феноменологічну природу та утворюють феноменологічні знання. З іншого боку, вони виникають як результат осмислення цих феноменологічних знань, які дозволяють скласти уявлення про світобудову та доповнюють загальну картину знань [2, с. 29]. Оповідна образність текстів інституційних дискурсів не робить цей тип текстів менш чітким та стислим, навпаки, чіткість і стислість викладу часто досягаються шляхом використання живої розмовної мови, а також застосуванням образних виразів.

Щоб привернути увагу читача/мовця, залучається якомога більше атрактантів у вигляді певних функціональних шарів ідіоматичної лексики, неологізмів та фігур мови. Адресант вибирає такі засоби для емоційного впливу на адресата, які мають знайти передбачуваний ним відгук у душі читача/мовця, викликати в ній переживання, а отже, й розуміння, і таким чином досягнути певної комунікативної мети. Такий діалог має на меті змінити систему поглядів реципієнта та налаштувати його на сприйняття авторської концепції цінностей та відповідних настанов [8, с. 27]. Важливу роль у цьому відіграє метафоричність дискурсу.

Метафора – різновид тропу (приховане порівняння), що базується на аналогії, подвійному баченні (*стереоскопічність*), почуттєвому образі (*емотивність*), принципі "бачити як", зв'язку між образом та смыслом, злитті смислу та відчуття, мовній грі, напівдумці-напівпочутті (*іконічність*), можливості різних інтерпретацій, неоднозначності, синтетичності, дифузності значення, необов'язковості мотивації або її відсутності (*енігматичність*), наділленні людськими почуттями (*антропоцентричність*). Зміна наукової парадигми завжди супроводжується зміною ключової метафори, яка вводить нову область уподібнення, нову аналогію (пор. комп'ютерна метафора) (*евристичність*).

Таким чином, **основні властивості** метафори:

- стереоскопічність
- емотивність
- іконічність
- енігматичність
- антропоцентричність
- евристичність

Американський логік і філософ М. Блек одним із перших пов'язав метафору із науковим пізнанням [1, с. 153]. Результатом і, власне, ціллю метафоричного використання слова є окреслення нових меж значення або виділення

нових підкласів і родів предметів, для позначення яких ми не володіємо простими, звичними дескрипціями. “Метафоричне значення полягає не лише у семантичному конфлікті, а й у новому предикативному значенні, яке виникає з руїн буквального значення. Смысл новоствореної метафори полягає у виникненні нового семантичного узгодження, або доречності, з руїн буквального смислу, зруйнованого семантичною несумісністю чи абсурдністю” [9].

Суть метафори – в її функції, а не у використанні. Метафора передбачає відсторонення слова, або, скоріше, фігури мовлення від першочергового буквального використання і нове використання цього слова для утворення нового класу в певній предметній галузі.

Зауважимо, що *основні функції* метафорики комп’ютерного дискурсу:

– характеризуюча (метафора, як засіб вилучення сутнісних ознак із предметів, дає сутнісну характеристику предметів);

– моделююча (метафора детермінує спосіб та стиль мислення про об’єкт, а не лише формує уявлення про об’єкт);

– пізнавальна (когнітивна) (метафора як інструмент наукового пошуку (але не його продукт), найкоротший шлях до латентної сутності об’єкта (поглиблює розуміння реальності) через апеляцію до уяви та фізичного досвіду, а не до знання);

– прагматична (все, що кажемо, ми кажемо для впливу на адресата (функція впливу, імпліцитного впливу);

– світотвірна (метафора як ключ до розуміння мисленневих процесів та універсального образу світобачення);

– текстотвірна (метафора як ідеологія, техніка смислотворчості);

– сугестивна (злиття образу та смислу із збереженням двоплановості, без злиття об’єктів, що зіставляються).

Роль метафори полягає в тому, що використовуючи старі слова для виконання нових функцій, ми отримуємо економію лексичних засобів мови й використовуємо свої звички в процесі створення нових переносних значень. Завдяки метафорі символи можуть використовуватися економно, практично та творчо. Так, наприклад, завдяки метафоричному переносу розвинулися нові лексико-семантичні варіанти у таких словах:

– mouse (маніпулятор “миша”), worm (тире), spike (вертикальна лінія), twiddle (тильда-символ) – *перенос за формою*;

– salt (перешкоди у вигляді помилково білих елементів зображення) – *перенос за кольором*;

– bridge (пристрій, що поєднує дві мережі), finger (програма, що відображає певну інформацію) – *перенос за функцією*;

– zip (перекидати курсор), gobble (хватати, поглинати дані з буферної пам’яті), sleep (перебувати в режимі очікування) – *перенос за характером руху*.

Цікавим прикладом метафоричного переносу є також слова, що відображають символ лівої та правої круглої дужки: wax– ліва дужка (в літературній мові – один з ЛСВ “прибувати (про місяць)”); wane– права дужка (в літературній мові – один з ЛСВ “убувати (про місяць)”.

Метафоричні й неметафоричні речення в комп’ютерному дискурсі можуть в рівній мірі використовуватися, щоб стимулювати гру уяви, виразити погрозу, привернути увагу, вразити, ввести в оману, задати питання, повідомити щось, переконати у чомусь і т.д. Як правило, буквальний зміст слова класифікує об’єкти, а метафора подає їхню нову класифікацію.

Новий поштовх у вивченні метафорики дала когнітивна категорія метафори, яку опрацював і ввів у науковий обіг Дж. Лакофф. Він та інші когнітивісти стверджують, що в основі більшості мисленневих операцій лежать процеси метафоризації, котрі, в свою чергу, є результатом обробки структур знань – фреймів та сценаріїв. Знання, що реалізуються у фреймах та сценаріях, становлять узагальнений досвід взаємодії людини з навколишнім світом [3, с. 9].

Метафоризація – семантичний рух, подвійний акт поширення, порівняння добре відомого і менш відомого та поєднання, зіставлення у новій перспективі. До стадії метафоризації є певне попереднє знання, яке знаходить вираження в узагальненому образі предметів і явищ дійсності, що зберігаються та відтворюються в свідомості без прямого впливу предметів і явищ на органи відчуття [5, с. 69]. Таке попереднє знання відіграє важливу роль у виборі мовних засобів. Аналіз комп’ютерного дискурсу виявив широкий спектр концептуальних метафор, побудованих на порівнянні та персоніфікації. Розглянемо для прикладу такі речення з комп’ютерного дискурсу: *Despite the low incidence of actual viruses, it can't hurt to run a virus checking program now and then. Keep an open mind when checking out an online service. The challenge of equipping robots with the skills to operate independently has taxed the ingenuity and creativity of academic, military, and industrial scientists for years.* Персоніфікація ілюструється такими зразками комп’ютерного дискурсу: *Robots shine at installing chips in printed circuit boards. A jet aircraft technician peers into the bowels of a malfunctioning engine searching for the source of the problem.* Хоча за нашими спостереженнями, метафорика, побудована на персоніфікації досить не поширена в комп’ютерному дискурсі.

До особливо образних мовних засобів в прийнято вважати ідіоми, тобто мовні знаки, в яких перенос значення відбувається на основі схожості типових ситуацій. Концептуальні метафори-ідіоми посідають важливе місце в комп’ютерному дискурсі. Ідіоматичність виражається у відриві семантично центрального компоненту фразеологічної сполуки від свого денотату та здатності всього словосполучення набувати нової референції, яка не властива жодному з її компонентів. Під центральним компонентом фразеологізму розуміється той її компонент, який організовує вираз [12, с. 80]. Метафори-ідіоми можна проілюструвати такими зразками комп’ютерного дискурсу: *Pay for your games, fair and square. Naturally, there's a bottom line in all this, or everyone would be using 24-bit colour. It takes a couple of sessions to shake preconceived notions of what an online service should be.*

Отже, суттєвим методом впливу на свідомість та мислення адресатів комп’ютерного дискурсу вважаємо використання в них метафоричних структур. Метафоризація дозволяє не тільки проникнути у свідомість адресата, а й перебудувати її. Вона пронизує усе наше повсякденне життя і знаходить свої вияви не лише у мові, а й у мис-

ленні і діях. Наша повсякденна поняттєва система, у межах якої ми живемо і діємо, метафорична за своєю суттю.

Ще одним лексичним засобом формування мовної образності комп'ютерного дискурсу є метонімічне перенесення.

Метонімія – троп, заснований на асоціації за суміжністю. Вона полягає в тому, що замість назви одного предмета вживається назва іншого, пов'язаного з першим постійним або зовнішнім зв'язком. Метонімія – перенесення значення, побудоване на суміжності між двома предметами або явищами. Вживання метонімії відображає тим самим певну точку зору. Стилїстичний ефект метонімії полягає в зміщенні фокусу уваги з безлічі інших об'єктів. Метонімія покликана ідентифікувати ціле за характерною для нього частиною.

Метонімія виконує в реченні ідентифікаційну функцію й орієнтована на позицію суб'єкта та інших актантів. Ідентифікуюча функція здійснюється через референцію імені. Тому, метафора – зсув у значенні, в той час як метонімія – зсув у референції. Метонімія висвітлює індивідуалізуючу рису предметів: *packet* – кількість інформації, що пересилається через комп'ютерну мережу; *hack* – тонка ювелірна робота; *garé* – знищувати безповоротно файл або програму.

Метонімія має найбільш регулярний, порівняно з іншими семантичними процесами, характер розвитку для певних семантичних угруповань. Під час метонімічного перенесення форма мовної одиниці переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної їх суміжності, дотичності (просторової, часової, атрибутивної, каузальної) при відображенні в свідомості мовця [7, с. 312]. Метонімія, як і метафора, виступає засобом концептуалізації світу, тож метонімічні номінації зазнають впливу соціального досвіду та соціально прийнятої моделі опису сприйняття світу [6, с. 155].

Якщо метафора – це результат глибокого внутрішнього семантичного перетворення слова, яке супроводжується "виділенням" ознаки (ознак), на якій (яких) ґрунтується метафора, то метонімія утворюється на основі зв'язків простішого типу – асоціації за суміжністю, її утворення не торкається глибинної сутності вихідного, номінативного значення слова. Відсутність складних багатоступневих асоціацій, глибинної трансформації первинного значення дозволяє говорити про простішу мотивацію подібних утворень порівняно з метафоричними. Під час метонімічного номінування відбувається мотивація як усім змістом, так і якоюсь однією ознакою твірного значення; і все ж переважає мотивація всім змістом.

Метонімія послужила основою утворення численних фразеологічних одиниць: *Which advances in software technology will prevail? Which ones will be just a flash in the pan? I think users are getting what they want, provided that their needs fit the off-the-shelf application.*

Серед певної кількості класифікацій видів метонімії за типом асоціацій найбільш повною й точною, на нашу думку, є класифікація А.Г. Удинської. Дослідниця поділяє метонімії на шість груп: 1) каузальну метонімію; 2) атрибутивну; 3) локальну; 4) темпоральну; 5) синекдоху; 6) комбіновану [10, с. 28].

Досліджуючи моделі метонімічного зрушення в комп'ютерному дискурсі, ми можемо зробити висновок, що тут представлені не всі типи метонімічного перенесення, причому можна відзначити більшу чи меншу частотність різних моделей.

Серед найбільш частотних моделей перебуває, зокрема, **атрибутивна метонімія**. Цей тип метонімічного перенесення зумовлений асоціацією понять ознаки (атрибуту) і об'єкта, що володіє цією ознакою. Зауважимо, що цей тип метонімічного перенесення може складатися з трьох моделей: 1) фізична характеристика неживого предмета → предмет, що визначається за цією характеристикою; 2) характерна риса людини → сама людина; 3) організація → люди. Наприклад: *We live in a multimedia world*. Такі метонімії можуть позначати людину, називати властивості та якості, притаманні людині, відмінні риси, її здібності, напр.: *Purists prefer the terms "cracker", "white-hathacker", "ethical hacker" and "samurai" being applied to those who use their computings kills for good rather than evil*. Вони можуть позначати окремого індивіда або групу людей, напр.: *Since IBM made the design non-proprietary, anyone can make them*. Уживання атрибутивного типу метонімічного перенесення дає змогу адресанту комп'ютерного дискурсу істотно увиразнювати контекст.

Досить різноманітно представлений у комп'ютерному дискурсі й **локальний тип** перенесення, у якій виділяються дві відносно симетричні окремі групи: місце → об'єкт і об'єкт → місце. Наприклад: *For the last generation Silicon Valley and Tokyo have been working to design computers that are ever easier to use. The terms INTERNET, information highway refer to a dynamic new way that people around the world are using for communication*. У наведених прикладах реалізується одна з моделей метонімічного перенесення "територія, населена людьми → люди, що живуть на цій території (організації, що представляють ці території)".

Розглянемо тематичну групу "приміщення → люди, які живуть, перебувають або працюють у цьому приміщенні". До цієї групи належать будівлі, будинки, споруди, приміщення, які в переносному значенні вживані на позначення людей, які там живуть або працюють. Так, наприклад, *cybercafé* – 'приміщення, будинок призначений для відвідувачів, у якому надається доступ до інтернету' → 'відвідувачі цього закладу'. Ця модель є однією із найбільш продуктивних в комп'ютерному дискурсі, оскільки реалізує типову для цього дискурсу тенденцію до узагальненнь, уникнення назв конкретних організацій, тобто служить для надання предметові, явищу більш узагальненої, переносної, експресивної назви.

У досліджуваному корпусі англomовного комп'ютерного дискурсу трапляються метонімічні перенесення **каузального типу**, зумовлені асоціаціями між поняттями суб'єкта дії та його результату. Наприклад: *When the collaboration between IBM and Digital Research failed, IBM turned to Bill Gates, then 25 years old, to write their operating system.*

Розглянемо метонімію, утворену за моделлю "інструмент, за допомогою, якого виконується дія → суб'єкт дії". Так, наприклад, *CD-ROM disks, such as Ziff-Davis's Computer Select and Microsoft's Bookshelf, let you access of information with ease.*

Що стосується **темпоральної метонімії**, то варто сказати, що в дослідженому матеріалі вона трапляється досить рідко. В основі темпоральної метонімії лежить заміщення назви події вказівкою на час, період. Цей тип метонімічного перенесення може реалізуватися за моделлю 'час, період → люди'. У своєму складі така модель містить невелику кількість одиниць, наприклад, *generation @* – 'покоління комп'ютера' → 'молоді люди, що добре володіють комп'ютерами та іншими мультимедійними засобами'.

До більш уживаних типів метонімії належить атрибутивна й локальна метонімія. Слід зазначити, що каузальна та темпоральна метонімія трапляється рідше. Аналіз метонімічних перенесень показав повну відсутність синекдохи та комбінованих метонімії. Це пояснюється, на нашу думку, тим, що каузальна, атрибутивна, локальна та темпоральна метонімія є більш характерною для даного типу інституційного дискурсу.

Для метонімічної номінації, на відміну від метафоричної, притаманною є мотивація всім змістом твірного значення, оскільки метонімічні перенесення не потребують деталізованої інтелектуальної обробки об'єкта номінування, виділення його ознак. Таке перенесення відбувається, коли номінатор усвідомлює просторові зв'язки об'єкта номінування й предмета, який дає йому назву. У зв'язку з тим, що метонімічне номінування ґрунтується на якомусь об'єктивно наявному типі залежності номінованого об'єкта й об'єкта, який дає йому назву, то сфери-донори і сфери-реципієнти можуть бути досить близькими.

У перспективі до аналізу слід залучити метафори та метонімії на позначення емоцій в різних жанрах комп'ютерного дискурсу, оскільки вважаємо, що такий аналіз потребує окремого дослідження.

Література:

1. Блек М. Метафора//Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 153-172.
2. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке. – М. : Наука, 1990. – 108 с.
3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
4. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови. – Стилїстика української мови. – К. : Вища шк., 2003. – 461с.
5. Опарина Е. Ю. Концептуальная метафора // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 57-62
6. Саплин Ю. Ю. Соціолінгвістика і лексична семантика : [монографія] – Запоріжжя : ГУ "ЗІДМУ", 2007. – 260 с.
7. Тараненко О. О. Метонімія // "Українська мова" : [енциклопедія] / [Редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін.]. – К. : "Укр. енцикл.", 2000. – С. 312–314.
8. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26-52.
9. Теория метафоры: Сб.ст./ Общ.ред. Н.Д.Арутюновой и М. А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
10. Удинська А. Г. Метонімічні переноси каузального типу на позначення людини в англійській та українській мовах. – Донецьк : [Б. в.], 2007. – 224 с.
11. Фесенко Т. А. Концептуальное моделирование // Когнитивная семантика: Мат. Втор. Межд. школы-семинара по когнитивной лингвистике. – Ч. 2. – Тамбов: Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. – С. 149-151.
12. Черданцева Т. З. Метафора и символ во фразеологических единицах // Метафора в языке и тексте – М. : Наука, 1988. – С. 78-92.